

Raymond Detrez

De mythe van de Slag op het Merelveld

De Slag op het Merelveld van 1389 vormde vanaf de negentiende eeuw een belangrijk element van een Joegoslavische, maar vooral Servische nationale identiteit. Op het Merelveld werd een hoofdzakelijk Servisch leger door de op de Balkan oprukkende Turken verslagen en hierop volgde een eeuwenlange overheersing door de Osmanen. In dit artikel bespreekt Raymond Detrez de mythevorming over deze veldslag.

Een historische mythe is een voorstelling van het verleden die de toets van de wetenschappelijke kritiek niet weerstaat, maar daarom niet minder gangbaar blijft. Het aanvechten van zulke verkeerde voorstellingen is een onderneming, die zelden met succes wordt bekroond, maar verder geen bijzondere risico's inhoudt. Er bestaan echter ook historische mythen, die een sacraal karakter hebben en waarvan de bestrijding enige onverschrokkenheid vereist. Tot deze categorie behoren historische mythen die deel uitmaken van een nationale mythologie het geheel van voorstellingen die een nationale gemeenschap zich over haar verleden heeft gevormd. Het collectieve geloof in de waarachtigheid van die nationale mythologie vormt mede de gemeenschap en verleent haar coherentie. Sceptis ten aanzien van die nationale mythologie brengt het saamhorigheidsgevoel en, in precaire omstandigheden, het voortbestaan van de gemeenschap zelf in het gedrang. Iemand is ook maar pas ten volle lid van de nationale gemeenschap als hij of zij die mythen voor waar houdt. Wie de nationale mythen in twijfel trekt, loopt het risico uit de gemeenschap te worden gestoten. Wie sowieso al niet tot de gemeenschap in kwestie behoort en kritiek laat horen, wordt beschouwd als een vijand. Over een 'gewone' historische mythe kun je rustig in discussie gaan; eentje die tot de nationale mythologie behoort herken je hieraan dat je sceptis meteen een emotionele reactie uitlokt. Terwijl een gewone historische mythe een voorstelling van het verleden is die door de wetenschappelijke kritiek

onderuit gehaald is, maar blijft voortleven, is een nationale mythologie volkomen immuun tegen welke wetenschappelijke kritiek dan ook. Het is geen vergissing, maar een soort van nationale religie. Er mag en kan niet aan getwijfeld worden.

De Nederlandse lezer komt het bovenstaande wellicht nogal overdreven voor. Dat komt omdat Nederlanders geen nationale mythen hebben. De geschiedenis van de Nederlanden zit wel vol historische mythen, maar er is geen Nederlander die bij de ontmaskering ervan boos wordt. Op de Balkan - en natuurlijk niet alleen op de Balkan - ligt dat anders. De bewering dat de Nederlandse Gouden Eeuw weinig om het lijf had, zullen veel Nederlanders beschouwen als een wat onwaarschijnlijke, maar vernieuwende visie. Met de bewering dat de Bulgaarse middeleeuwen weinig om het lijf hadden, maakte de Nederlandse kunsthistoricus Machiel Kiel, auteur van *Art and Society in Bulgaria in the Turkish Period*, in Bulgarije vijanden voor het leven.¹ De Griekse onderzoekster Anastasia Karakasidou ontving na de publicatie van haar *Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870-1990* zelfs doodsb bedreigingen.² (Daar is het overigens bij gebleven.) In 2008 kon in Bulgarije een wetenschappelijke conferentie, gewijd aan de nationale mythevorming rond een slachtpartij door Osmaanse ongeregelde troepen in het Bulgaarse dorpje Batak in 1876 (dat de slachtpartij zelf had plaatsgevonden werd helemaal niet in twijfel getrokken) niet doorgaan na hysterisch protest van de Bulgaarse Academie voor Wetenschappen, de historici van de universiteit van Sofia en diverse patriottische organisaties en politieke partijen. De Bulgaarse president Georgi Parvanov, zelf een historicus (zij het van de geschiedenis van de Bulgaarse Communistische Partij), begaf zich persoonlijk naar Batak om de puntjes op de i te zetten. Uiteindelijk ging de conferentie niet door.

Uiteraard leven er op de Balkan ook historici, journalisten en schrijvers die wel bereid zijn hun nationale mythologie in twijfel te trekken. Er zijn ook historici uit Zuidoost-Europa die in West-Europa of in de Verenigde Staten leven en dat doen. Vele honderden Bulgaarse intellectuelen ondertekenden de petitie waarin naar aanleiding van de heisa rond de conferentie over Batak werd opgekomen voor academische vrijheid. Zulke mensen worden in eigen land haast beschouwd als volksverraders.

1 Machiel Kiel, *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period* (Maastricht 1985).

2 Anastasia Karakasidou, *Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870-1990* (Chicago 1997).

Het gaat er hierbij niet om wie het gelijk aan zijn kant heeft. Er is geen ernstig historicus die meent absolute zekerheid te hebben over de historische realiteit. Het gaat erom of je bereid bent afwijkende meningen over historische gebeurtenissen en toestanden op hun wetenschappelijke waarde te beoordelen en eventueel je eigen opvattingen bij te stellen dan wel vindt dat die afwijkende meningen bestreden moeten worden als ketterijen die de zuiverheid van de nationale religie in gevaar brengen.

In Servië bestaan veel nationale mythen, maar de belangrijkste is die over de Slag op het Merelveld of - in het Servisch - *Kosovo polje*. Die slag zou de Servische geschiedenis een nieuwe wending gegeven hebben en de Serven hebben gemaakt tot wie ze vandaag zijn. Zoals alle mythen is ook deze gebaseerd op een waar gebeurde historische gebeurtenis. Laten we om te beginnen daar even bij stilstaan en daarna bekijken hoe en waarom de feiten een nationale mythe werden.

In het derde kwart van de veertiende eeuw viel de oostelijke Balkan in handen van de Osmaanse Turken, die uit Anatolië oprukten. De cruciale gebeurtenis in de geschiedenis van de Osmaanse verovering van de Balkan is de nederlaag van een coalitie van christelijke vorsten in de slag bij de rivier de Marica in 1371. Als gevolg van die nederlaag werd een groot aantal van die vorsten - de Bulgaarse tsaar, de Byzantijnse keizer en andere, mindere figuren - gedwongen de suzereiniteit van de Osmaanse sultan te erkennen. Daarnaast lag nu ook de westelijke Balkan binnen het handbereik van de sultan. In 1386 veroverde sultan Murat het oostelijk deel van Servië. In 1388 leden de Osmanen een nederlaag tegen de legers van de Bosnische vorst Tvrtko. Een jaar later organiseerde de sultan een strafexpeditie tegen Bosnië, met de bedoeling in één moeite door ook het noorden van Kosovo met zijn rijke mijnen van de Serven afhandig te maken. Om zich tegen de Osmanen te verdedigen vormde de Servische koning Lazar Hrebeljanovic een coalitie met Tvrtko en met Vuk Brankovic, een mindere Servische vorst, die heerste over het zuidelijk deel van Kosovo, tevens schoonzoon (of schoonbroer) van Lazar. Naast Serven en Bosniërs streden in de rangen van Lazars leger Albanese, Hongaarse en Roemeense edelen. Het Osmaanse leger was niet minder etnisch gemengd. Sultan Murat werd bijgestaan door zijn christelijke vazallen in Macedonië en vermoedelijk vochten ook Grieken, Albanen en zelfs Genuezen mee in het Osmaanse leger. Hoeveel soldaten zich aan de vooravond van de slag op het Merelveld in Kosovo opmaakten voor de strijd is moeilijk te achterhalen: de cijfers variëren van (een redelijke) 50.000 tot een (krankzinnig) miljoen. In ieder geval hadden de Osmanen

het numerieke overwicht.³

Op 28 juni - 5 juni volgens de orthodoxe tijdrekening - 1389 werd slag geleverd. Hoe de slag precies verlopen is, valt moeilijk te achterhalen. Zeker is dat de gevechten in de ochtend begonnen, dat het er heftig aan toe ging, en dat zowel Lazar als Murat tijdens of kort na da slag om het leven kwamen. Na de middag

Kosovo Maiden door Uros Predic (1857-1953).

trokken de overlevende Serven en hun bondgenoten zich terug, en de Osmanen met hun bondgenoten deden hetzelfde. De strijd was onbeslist gebleven, maar terwijl de militaire slagkracht van de Serven gebroken was, hadden de Osmaanse Turken desgewenst een jaar later een nieuw leger op de been kunnen brengen om de slag nog eens over te doen. Op die manier hadden de Serven toch de nederlaag geleden. De slag op het Merelveld veranderde de loop van de geschiedenis evenwel nauwelijks. De omgekomen Murat werd opgevolgd door zijn zoon Bayezit Yýldýrým (de Bliksemschicht), die liet na de slag de gevangenen Lazar onthoofden. Lazar werd opgevolgd door zijn zoon Stefan Lazarevic, die de Osmaanse suzereiniteit erkende. Zijn moeder Milica regeerde aanvankelijk in zijn plaats. Stefan en zijn opvolgers gedroegen zich als dociele vazallen, waardoor het Servische koninkrijkje in staat was een grote mate van interne autonomie te handhaven, tot het ten slotte in 1459 bij het Osmaanse Rijk werd ingelijfd.

Het was in Servië in de middeleeuwen haast een traditie dat koningen na hun dood heilig verklaard werden. Gewoonlijk gebeurde dat wegens hun materiële en morele steun aan de kerk, die dan in ruil met zulke heiligverklaringen bijdroeg tot het prestige van de heersende dynastie. Net als veel andere Servische koningen had ook Lazar een klooster gesticht, namelijk in Ravanica, met de bedoeling om daar ook begraven te worden. Na zijn dood werd hij inderdaad in Ravanica begraven. Zoals gebruikelijk werd elk jaar, op de verjaardag van de dood van de stichter, in het klooster een speciale liturgische dienst voor hem gehouden. Daarbij werd Lazar

3 Voor een gedetailleerde en kritische analyse van de Slag op het Merelveld, zie Noel Malcolm, *Kosovo. A Short History* (Londen 1998) 58-80.

vooral vereerd als stichter van het klooster, maar omdat hij de eerste Servische koning was, van wie kon beweerd worden dat hij als ‘martelaar’ was gestorven, werd in de dienst ook melding gemaakt van de bijzondere omstandigheden van zijn overlijden. Aan de vooravond van de slag zou Lazar tot zijn troepen hebben gezegd: ‘Het is beter te sterven in het gevecht dan te leven in schande. We hebben lang in de wereld geleefd; uiteindelijk aanvaardden we de martelaarsdood om eeuwig te leven in de hemel!’⁴ Het is weinig waarschijnlijk dat Lazar zijn soldaten op deze mistroostige manier moed en strijd lust zou hebben ingesproken. Het is ook een clichématige formulering, die, afgezien van de verwijzing naar het gevecht, ook in de *vitae* van andere martelaars voorkomt.

Een andere Servische gewoonte bestond erin over uitzonderlijke gebeurtenissen volksliederen te zingen. Dat deden blinde barden, zichzelf begeleidend op een *gusle* (een eensnarige vedel). Ook over de Slag op het Merelveld werden zulke epische liederen gezongen. Net zoals de monniken de gebeurtenissen in de *format* van een *vita* dwongen, kreeg het verhaal over de Slag op het Merelveld in die epische zangen allerlei toevoegingen, die zouden kunnen verwijzen naar echte gebeurtenissen, maar toch vooral eigen zijn aan het genre. Naast de centrale figuur Lazar werd nog een ‘positieve held’ geïntroduceerd - Miloš Obilic. Volgens het verhaal begaf Obilic zich aan de vooravond van de slag naar het Osmaanse kamp, waar hij zich voordeed als een overloper. Toen sultan Murat hem in zijn tent ontving, stak Obilic de sultan met een dolk dood, waarop hij ook zelf door de lijfwachten van de sultan werd omgebracht. Het verhaal werd nog meer opgesmukt met de bijzonderheid dat Obilic tot zijn heldendaad was geprovoceerd door Vuk Brankovic, die hem van verraad beschuldigd had. Vuk Brankovic is de ‘negatieve held’ in de volksepen rond de Slag op het Merelveld. Vuk zou Lazar echter zelf in de steek gelaten hebben door tijdens de slag zijn troepen terug te trekken en zo de Servische nederlaag te bewerkstelligen. Uit de (schaarse) bronnen blijkt niets van zulke desertie; vermoedelijk heeft Vuk, toen een Servische overwinning onhaalbaar bleek, wijselijk het slagveld verlaten. De aantijgingen tegen Vuk zouden teruggaan op een vete tussen de families Hrebeljanovic en Brankovic. Hoe dan ook is in de Servische epen Obilic, en niet Lazar de grote held.

Elementen uit de hagiografische literatuur en de volksepen werden

4 Deze woorden worden Lazar in de mond gelegd in de *Slovo knezu Lazaru* (Rede voor vorst Lazar) van Patriarch Danilo op het einde van de veertiende eeuw. Zie Malcolm, *Kosovo*, 77.

in de loop van de volgende eeuwen opgenomen in historische verslagen over de Slag op het Merelveld, zodat fictie en realiteit op den duur een onontwaarbaar kluwen vormden. Van een nationale mythe is echter nog altijd geen sprake. Dat de Servische geschiedenis een nieuwe wending genomen zou hebben was op het einde van de veertiende eeuw niet waarneembaar: Servië bestond nog steeds en werd geregeerd door de legitieme opvolgers van Lazar. De volksliederen bezongen helden die veel populairder waren dan de helden van het Merelveld, bijvoorbeeld Marko Kraljevic - in werkelijkheid een trouw vazal van de Osmaanse sultan, maar in de verbeelding van het volk de bestrijder bij uitstek van Turken, draken en ander schorem. Een nationale mythe werd de Slag op het Merelveld pas in de tweede helft van de negentiende eeuw. Dat gebeurde als volgt.

In 1843 pleitte Ilija Garašanin, minister van Buitenlandse Zaken van het in 1830 autonoom geworden vorstendom Servië en groot ideoloog van het Servische expansionisme, in zijn Nacertanije (Project) voor het herstel van het rijk van tsaar Stefan Dušan uit het midden van veertiende eeuw.⁵ Dat rijk had zich uitgestrekt over Servië en delen van Bosnië, Bulgarije, Albanië en Noord-Griekenland, maar was na de dood van Stefan al vlug uiteengevallen. De Serven hadden in de negentiende eeuw echter vooral belangstelling voor expansie naar het westen, in de richting van de Adriatische Zee, waar grote economische belangen op het spel stonden. Tussen het vorstendom Servië en de Adriatische Zee lagen, van noord naar zuid, Bosnië, de Sandžak van Novi Pazar, Montenegro, Kosovo en Noord-Albanië. Behalve Montenegro, dat net als Servië een Osmaanse vazalstaat was, behoorden al deze gebieden nog tot het zieltogende Osmaanse Rijk. De kortste weg naar de Adriatische Zee ging via Bosnië. Daar vormden de Serven bovendien zowat de helft van de bevolking, wat de Servische aanspraken op Bosnië kracht bijzette. Toen echter in 1878, in uitvoering van het Verdrag van Berlijn, Bosnië een Oostenrijks-Hongaars protectoraat werd, ging de hoop van de Serven om via deze regio de Adriatische Zee te bereiken in rook op. Oostenrijk-Hongarije was, in tegenstelling tot het Osmaanse Rijk, nog steeds een militaire supermacht, waartegen het Servische vorstendometje geen schijn van kans had. Servië moest dus uitkijken naar een andere weg naar de Adriatische Zee: via Kosovo en Noord-Albanië.

In Kosovo was de meerderheid van de bevolking Albanees. Daar konden de Serven geen etnische rechten doen gelden, tenzij na enkele 'etnogenetische'

5 Voor het leven en werk van Garašanin, zie David Mackenzie, *Ilija Garašanin. Balkan Bismarck* (New York 1985).

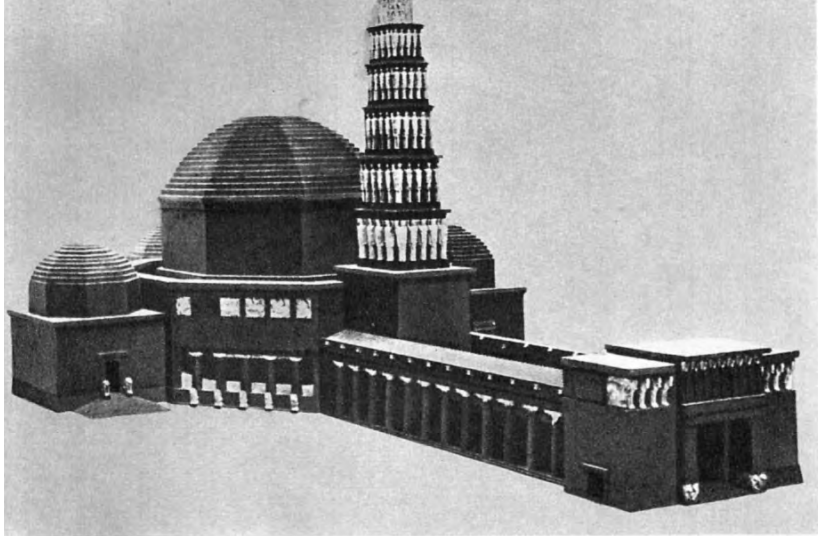

Vuk Karadžić.

kunstgrepen. Al in 1872 betoogde Miloš Milojević, die in Belgrado een school runde voor kinderen uit de geclaimde Servische gebieden, dat de Albanezen in Kosovo en Noord-Albanië in feite gealbaniseerde Serven waren. Spiridon Gopcević 'bewees' in de jaren 1880 dat alle Albanezen eigenlijk gealbaniseerde Serven waren. Maar wegens het grote onwaarschijnlijkheidsgehalte van deze etnologische onthullingen legden de Servische nationalistenaars toch vooral de

nadruk op de historische rechten. Kosovo werd, overigens niet helemaal zonder reden, bestempeld als een hoeksteen van het middeleeuwse Servië, de 'wieg' van de Servische beschaving. Servische geschiedkundigen verwezen naar de vele Servische kloosters in Kosovo en naar de vele gebeurtenissen van - voor Servië - historisch belang die in Kosovo hadden plaats gevonden, in de eerste plaats natuurlijk naar de Slag op het Merelveld.

Al eerder in de negentiende eeuw waren Vuk Karadžić en andere Servische filologen begonnen met het verzamelen van Servische volksliederen. Uiteraard gingen ze daarbij selectief en systematiserend te werk, waardoor als ware het vanzelf 'cycli' ontstonden met het karakter van epen die aan de Homerische deden denken. De liederen over de helden van het Merelveld vormden zo'n cyclus. In één moeite door werden de personages uit de liederen van krachtpatsers gepromoveerd tot nationale helden. Van een martelaar voor het geloof, wat hij was geweest voor de middeleeuwse monniken, werd koning Lazar een martelaar voor het Servendom. Niet alleen hij, maar alle Serven die op het Merelveld gesneuveld waren, en hun nakomelingen, die geleden hadden onder de Osmaanse overheersing, kregen het aureool van martelaren. De Serven werden bestempeld als een door God uitverkoren, 'hemels' volk. Kosovo werd het Servische Jeruzalem. De heilige koning Lazar, die tot dan toe enkel in het klooster van Ravanica vereerd werd, kreeg een plaats op de officiële, 'nationale' kerkelijke kalender - op 15 juni, Sint-Vitusdag of, in het Servisch, *Vidovdan*. Het Servische volk, dat in 1389 de marteldood gestorven was, zou met het herstel van de volledige Servische staat weer uit de dood - de eeuwenlange Osmaanse overheersing

Maquette van de Sint-Vitusdagtempel of Kosovo tempel.

- 'herrijzen'. Kosovo was het afgehakte hoofd van koning Lazar, dat moest herenigd worden met de romp, het vorstendom Servië. De klapprozen, die op het Merelveld, zoals in elke wei op de Balkan, elke zomer uitbundig bloeien, waren de bloeddruppels van de helden van Kosovo; hun bloed moest gewroken worden door de gevolgen van de slag ongedaan te maken en Kosovo weer op te nemen binnen de grenzen van de Servische staat. De vijfhonderdste verjaardag van de Slag op het Mereldveld werd in 1889 - voor het eerst - officieel gevierd als een nationale feestdag, echter niet in Kosovo zelf, aangezien dat toen nog Osmaans was, maar in Kruševac, in het zuiden van het koninkrijk. Het boek van Gopcevic werd voor de gelegenheid op kosten van de Servische overheid in het Duits vertaald.⁶ De Serven hadden niet alleen hun eigen nationale mythe gecreëerd; die nationale mythe was meteen ook verheven tot een soort van staatsideologie. Wie niet geloofde in het verhaal van het martelaarschap en in de strikte noodzaak dat Kosovo deel moest uitmaken van Servië, was geen Serf.

De mythe van Kosovo - en dit is minder bekend- was echter niet alleen een Servische nationale mythe. Rond de eeuwwisseling beschouwden de Joegoslavische nationalistes - Serven, Kroaten en Slovenen die opkwamen voor een gemeenschappelijke Zuid-Slavische staat - de helden van Kosovo als 'hun' gemeenschappelijke nationale helden, symbolen van

6 Spiridon Gopcevic, *Makedonien und Alt-Serbien* (Wenen 1889).

het Zuid-Slavische verzet tegen allerlei, Osmaanse, Habsburgse en andere onderdrukkers. Het Joegoslavische nationalisme, dat de Zuid-Slavische tegenhanger was van het Italiaanse en Duitse streven naar nationale eenwording, won vanaf het begin van de twintigste eeuw steeds meer aanhang onder radicale nationalistische jongeren, niet alleen in Servië, maar ook en vooral in het Habsburgse Kroatië. Ze beschouwden Servië als het Zuid-Slavische Piemonte, de kern waar de Zuid-Slavische staat zich omheen zou vormen. In 1907 namen ze het megalomane besluit om een grootse Sint-Vitusdag- of Kosovotempel op te richten. Het bouwwerk was bedoeld als het symbool bij uitstek van het Zuid-Slavische streven naar nationale eenheid en moest uitdrukking geven aan een gemeenschappelijke Zuid-Slavische nationale identiteit.⁷

De bouw van de Kosovotempel werd voorbereid door een comité, waarvan onder meer de Servische etnoloog (en notoire nationalist) Jovan Cvijic en de wereldberoemde Kroatische beeldhouwer Ivan Meštrovic deel uitmaakten. Ook de niet minder bekende Sloveense architect Jozef Plecnik, die net als Meštrovic in Wenen woonde en werkte, was lid van het comité. Plecnik is de ontwerper van de fraaie *fin-de-siècle* binnenstad van Ljubljana en van een deel van het Hradcany (de 'burcht') in Praag. De drijvende kracht achter de Sint-Vitusdagtempel was Meštrovic. Hij was al in 1904 aan het ontwerp begonnen. Zijn 'tempel van de (Zuid-Slavische) religie van het ultieme offer' had de vorm van een Latijns kruis. Op het kruispunt van de twee balken bevond zich een achthoekig gebouw, overspannen door een koepel, die hoger in de hemel moest reiken dan de koepel van de Sint-Pieterskathedraal in Rome. De twee korte armen van het kruis, die samen het transept vormden, en het 'koor', bestonden uit kubusvormige ruimten van gelijke grootte, eveneens telkens bekroond met een koepel. De lange arm, die afgezet was met kariatiden, heette de 'gang der mysteriën'; waar de gang het centrale achthoekige gebouw raakte, moest een toren verrijzen, bestaande uit vijf steeds kleiner wordende kubussen, omringd door witte staande figuren met opgeheven armen.⁸ Die symboliseerden de vijf eeuwen Osmaanse 'slavernij'. Boven op de toren, die wat doet denken aan de Cele-kula, moest een eeuwige vlam branden.⁹

7 Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics* (Ithaca en London 1984) 204-206.

8 Željko Grum, *Ivan Mestrovic* (Zagreb 1961) 16-20.

9 Cele-kula is een toren(tje) van bijna duizend met mortel bij elkaar gehouden schedels van Servische opstandelingen, die in 1809 door de Osmanen werden onthoofd. Cele kula bevindt zich in de buurt van Niš.

Vooruitlopend op de bouw van de tempel had Meštrovic de belangrijkste figuren van het Kosovo-epos al uit marmer gehouwen. De kolossale beelden werden in 1911 in Rome tentoongesteld in het Servische paviljoen op de Internationale Kunsttentoonstelling, georganiseerd ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van Rome's bestaan als hoofdstad van het verenigde Italië. Na de Eerste Wereldoorlog en de stichting van de unitaristische staat Joegoslavië in 1918 werd het Joegoslavisme de staatsideologie. De overheid overwoog de Kosovotempel, die daar zo goed bij aansloot, alsnog op te trekken - Plecnik maakte een blauwdruk - maar uiteindelijk is er niets van in huis gekomen. De prille Joegoslavische staat, geruïneerd door de oorlog, kon zijn geld beter gebruiken. Vandaag bestaat er alleen nog een maquette van het bouwwerk.

De nationale mythe van Kosovo is dus niet altijd alleen maar een Servische mythe geweest; ze was in het 'eerste Joegoslavië' (het koninkrijk tijdens het interbellum) ook een Joegoslavische mythe, en dat is ze ook gebleven in het 'tweede Joegoslavië', het communistische van Tito. De jaarlijkse herdenkingen van de Slag op het Merelveld stonden in de eerste plaats in het teken van een Joegoslavisch nationalisme en de gehanteerde retoriek miste zijn doel niet. Wat er vandaag ook beweerd wordt, er heeft in de beide Joegoslaviës - het koninklijke van voor de Tweede Wereldoorlog, en het communistische van erna - ook een oprecht Joegoslavisch patriottisme en saamhorigheidsgevoel bestaan. Dat belette natuurlijk niet dat in de ogen van veel Joegoslaven die plechtigheden vooral een Servische aangelegenheid waren. Tegen het einde van de jaren tachtig, toen het desintegratieproces van Joegoslavië al volop ingezet was, zijn die herdenkingen ook inderdaad een vrijwel exclusief Servische aangelegenheid geworden. De beruchte redevoering van Slobodan Milošević tijdens de herdenking van de zeshonderdste verjaardag van de slag in 1989 vormde in dit opzicht het keerpunt. Milošević wedde in die tijd nog op twee paarden: verwijzingen naar de Joegoslavische 'broederschap en eenheid' gingen in zijn toespraak nog ongemakkelijk samen met een uitgesproken Servisch nationalisme. Milošević' toespraak wordt door vele waarnemers bestempeld als het startschot voor de Joegoslavische (burger)oorlog.

In de late jaren tachtig maakte de nationalistische hysterie zich overigens van heel Joegoslavië meester en bleizen ook de andere volken in Joegoslavië hun nationale mythen nieuw leven in. De Serven eigenden zich de mythe van de Slag op het Merelveld weer volledig toe. Opnieuw

stonden de Serven voor een cruciale wending in hun geschiedenis, opnieuw werden ze bedreigd, opnieuw ging de bedreiging uit van 'de Turken' - de islamitische Kosovaren (in de Servische omgangstaal is Turk een synoniem van 'moslim', wat de identificatie van de overwegend islamitische Kosovaren met de Turken vergemakkelijkte). Opnieuw werden de Serven gedwongen om naar de wapens te grijpen en stonden ze op het punt om als martelaars te sterven. De mythe voedde niet alleen het zelfbeeld van de Serven, maar ook de territoriale aanspraken op Kosovo dat dreigde verloren te gaan. In het Servië van Milošević ging de mythe van de Slag op het Merelveld weer deel uitmaken van de Servische staatsideologie.

De Slag op het Merelveld is niet alleen het onderwerp van ontelbare historische studies die de nationale mythe moeten schragen; ze is sinds de negentiende eeuw ook van de ene generatie aan de andere doorgegeven via onderwijs, media, ontelbare romans en een aantal films.¹⁰ Met de Slag op het Merelveld, zo werd en wordt algemeen geloofd, kwam een einde aan de schitterende Servische middeleeuwse cultuur en begonnen vijf eeuwen van onderdrukking door de Osmaanse Turken. Het einde van de Osmaanse overheersing kan daarom niets anders zijn dan het herstel van het pre-Osmaanse Servië, dat wordt gefantaseerd als een etnisch en religieus homogene, Servische en christelijk orthodoxe staat. Niet-Serven en niet-orthodoxen horen in die hernieuwde Servische staat niet thuis. Het geleidelijke herstel van de Servische staat - met de stichting van het autonome vorstendom in 1830 en de gebiedsuitbreidingen in 1878 en 1912 - ging telkens gepaard met etnische zuiveringen, waarvan met name Turken, Albanezen en Slavische moslims het slachtoffer waren. Zoals de Serven zichzelf blijven identificeren met de helden van het Merelveld, blijven ze ook hun vijanden van toen identificeren met hun vijanden van nu. De mythe werkt niet alleen als een middel om saamhorigheid en een 'identiteit' te creëren, maar ligt ook aan de basis van een collectieve houding ten aanzien van bepaalde etnische groepen en zelfs van het gevoerde buitenlandse beleid. De militaire interventie van de NAVO in 1999 werd door de toenmalige Servische regering en nationalistische intellectuelen voorgesteld als een nieuwe Slag om Kosovo - één tegen allen. Het verlies van Kosovo, dat op 17 februari 2008 de onafhankelijkheid uitriep en wellicht nooit meer een deel van Servië zal worden, was voor veel Serven dan ook een traumatische

10 Waaronder *Boj na Kosovu* (Slag op het Merelveld) van regisseur Zdravko Šotra uit 1989.

Detrez

ervaring die hen raakt in hun diepste wezen als Serf, in alles wat ze altijd over zichzelf geloofd hadden - en blijven geloven.